

Vladimir Arsenić

ČEGA SE ZAISTA SEĆAMO

(Mirjana Drljević: *Niko nije zaboravljen i ničega se ne sećamo*, Booka, Beograd, 2022)

Ratovi za jugoslovensko nasleđe, kako ih zovu, ili je to bio jedan rat koji evo samo što se nije završio, budimo strpljivi, dakle ti ratovi ili taj nikad nezavršeni rat su tema koja će još dugo biti centralna u našoj književnosti. Kad kažem našoj, onda mislim na postjugoslovensku književnost kojoj i ona koja se piše u Srbiji pripada, želela to ili ne. Čak i kada spisateljice i pisci to odbijaju, čitaoci su oni koji tekstove postvaruju u svetlu sopstvenog iskustva, a ono je dominantno obeleženo pitanjima koja su postavljena ratom i na koja još nema konačnih odgovora. Ako je nekad vredelo geslo *Pesma nas je održala, njojzi hvala*, danas, u kontekstu savremene književnosti, možemo da kažemo *Rat nas je održao, njemu hvala*. Nažalost, ova poražavajuća tvrdnja vredi mnogo šire od simboličke postavke sveta što književnost jeste, ona vredi i za referentni svet, onaj u kojem se krećemo i u kojem se odluke koje se tiču naših života donose u kontekstu nezavršenog sukoba i odnosa iz njega ili iz njih proisteklih. Kako reče Bili Pilgrim: „Tako mu je to.”

Teško je priznati, ali ima i dobrih stvari u ovdašnjem književnom polju. Naime, izdavačka kuća Booka i OTP banka pokrenuli su konkurs za neobjavljeni roman. Neko će reći još jedan konkurs, još jedna nagrada, kao da ih nema već previše, ali ovo je, nadam se, stvar koja deluje održivo. Jedno vreme su neke banke sponzorisale Ninovu nagradu i to je bili lepo, ali nije trajalo. Ovoga puta, a stvarnost će potvrditi moje ufanje, sve liči na *match made in heaven*. Ne zbog toga što je OTP banka bolja od drugih, jer nije, razlike ne postoje, već zbog zaista izvanredne medijske pažnje koju je ovaj poduhvat uspeo da proizvede, a pretpostavljam da je za banku to tričav izdatak. Nema osobe koja se imalo zanima za književnost da nije čula za nagrađenu spisateljicu i roman. I to je već samo po sebi sjajno. Tako se jedna, u ovom slučaju, debitantska knjiga našla u žiži interesovanja javnosti, gotovo u istoj meri kao i knjiga dobitnice Ninove nagrade, što je super. Naime, književnost je gotovo prognana iz javnog prostora, pisci su izgubili svoju ulogu komentatora društvenih zbivanja i nosilaca simboličke moći koji se pitaju za sve i svašta, a onda ova nagrada prosto preplavi javni prostor, od medija do društvenih mreža i o knjizi se govori, ona se kupuje i ona se čita.

Roman *Niko nije zaboravljen i ničega se ne sećamo* Mire Drljević je kvalitetna mejnstrim knjiga u onoj meri u kojoj u lokalnom književnom sistemu/polju postoji mejnstrim književnost. To znači da ona zadovoljava standarde kvalitetnog pisanja i odgovara na teme koje je sama sebi postavila na način da odgovara ukusu najšire čitalačke populacije, ne polarizujući je. To čini već samim izborom žanrovske strukture koja prati zakonitosti koje su poznate ne samo iz literature nego i iz filmova i serija. Niko ne mora da tra-

ži dodatna objašnjenja za likove, oni su postavljeni čvrsto i u jasnim odnosima koji proizvode precizan sukob čije je razrešenje izvedeno jednako uspešno. Uzmimo, na primer, glavnu junakinju priče, inspektorku Lepu Vidić. Ona povezuje sve tri otete devojčice (to jeste glavna radnja romana – otmica tri sedamnaestogodišnjakinje i razrešenje tog zločina), premda su one, kako se to čitanjem otkriva, sve već unapred povezane. Na taj način se gradi paukova mreža značenja u kojem su krugovi priče poređani u vremenu od deda i baba preko majki i očeva ka unukama, dok je ono što ih sve spaja rad dobra, pravde i zakona, ali i zla, nepravde i haosa. Naravno, dobro čine Lepa Vidić i njeni pomagači, najpre njen sin Fedor, koji je bolestan i prikovan za kolica, ali zato hakerski genije, što je lepa posveta žanru, kao i prilika da se inspektorka Lepa pokaže kao požrtvovana majka, što povlači paralelu s ostalima majkama (Martom, Danicom i Katarinom) u romanu. Da ne bismo morali da pokvarimo užitak budućim čitaocima, o zlu nećemo mnogo govoriti, samo valja reći da je ono gotovo po pravilu oličeno u muškarcima, čak i onda kada su oni zli u neznanju. Nisu naravno svi muški likovi zli, ali postoji jasna dihotomija između žena i muškaraca i ona u etičkom smislu ide u korist žena, što je sasvim prirodno.

Ono što je takođe posledica činjenice da su glavni likovi žene, i to žene u kasnim četrdesetim, jeste to da je ovaj roman, iako tehnički pripada podžanru policijskih proceduralnih (*police procedural*) krimića, zapravo funkcioniše kao klasičan detektivski roman, jer su Lepine veze s policijom jedva vidljive. Ona je neka vrsta usamljenog rendžera, upravo zahvaljujući činjenici da je žena i kao takva nema baš jednako poštovanje kolega. U kritičnom trenutku, kad više ne bude u stanju da izbegava kontakt s kolegama i njihovu pomoć, ona će im se i obratiti, ali to je sasvim proizvoljno. Mogla je to da učini i kod neke nezavisne laboratorije, da takva postoji. Sigurno joj je zato i dat slučaj otmice tri tinejdžerke. Premda se o tome u romanu ne govori direktno, možemo da naslutimo količinu animoziteta koju Lepine kolege osećaju prema njoj, posebno u vremenu na koje roman referiše, a kada ona prolazi kroz valunge menopauze, ali joj to omogućuje empatiju i stoga relativnu lakoću u komunikaciji sa porodicama žrtava, odnosno sa majkama tri otete devojke.

Jedan od glavnih likova u romanu je i novobeogradski Blok C u kojem su sedamdesetih i osamdesetih živeli oficiri JNA sa svojim porodicama. Ne samo što je čitava priča koncentrisana u ovoj arhitekturnalnoj celini koju grade dve zgrade koje se ogledaju jedna u drugoj kao u ogledalu, već se njemu pridaju i određene mistično-fantastične note po ugledu na Dejvida Linča, na primer. S obzirom na to da je lako promašiti put i završiti u suprotnoj zgradi u kojoj je sve kao preslikano, to je prilika da se čak dva puta junakinjama učini da su zavirile u paralelni univerzum u kojem je sve kao u našem, al' ni nalik. Istovremeno Blok C sa svojim očevima koji uniformisani odlaze na posao i takvi se vraćaju, uvek u isto vreme izlazeći iz autobusa, predstavlja neku košnice u kojoj majke-matice stvaraju nove generacije a očevi-pčele radilice odlaze i donose kući med, koji će se ispostaviti kao prilično gorak, jer su očevi zapravo trutovi. To postaje vidljivo krajem

osamdesetih i početkom devedesetih, kada većina junakinja, ali i junaka romana, stupa u punoletstvo.

Koliko god to bilo opšte mesto naše istorije, posebno njenog usmenog predanja – jer zvanična historiografija se još ne usuđuje da otvori Pandorinu kutiju uloge JNA u ratovima devedesetih, iz prostog razloga što je pored svih zločina u kojima je JNA posredno ili neposredno učestvovala u pitanju i neviđena sramota – stvari u romanu nisu otišle daleko koliko su mogle. Naime, Mirjana Drljević se zaustavila na vrlo ličnim, pa stoga povremeno i naivnim razlozima za određene postupke koji su uticali na priču tridesetak godina kasnije. Nije se usudila da pročepka po onome što se zaista dešavalo u Vukovaru, da dâ prostora genocidu u Srebrenici, premda se on indirektno pominje kroz ponašanje Martine majke koje je simbolički prikaz kajanja i krivice koju ona kao žena oficira JNA oseća u odnosu na ono što se desilo njenim prijateljima i prijateljicama u Bosni i Hercegovini tokom rata. Istovremeno, poremećaj suznih žlezda njenog supruga, simboličnog imena Gvozden, koji je ujedno i Martin otac, bedno je licemerstvo u odnosu na razmere zločina u kojem je posredno učestvovao. Naime, znao je da će biti rata i nije učinio ništa da to spreči i to je možda najveći zločin koji je njegova generacija, držeći u svojim rukama poluge moći, propustila da ne učini, odnosno učinila. U tome leži i najveća neobjašnjiva slepa mrlja u romanu: što su razmere zločina svedene na meru koja odgovara otmiци tri devojke koje su nepovređene naposljetku puštene kući, premda ne treba potcenjivati razmere psihičkog zlostavljanja koje su preživjele.

Moguće je da ništa nije zaboravljeno i da se ničega ne sećamo, ali postoje sećanja i postoje svedočanstva, počev od Slovenije, preko Hrvatske, Bosne i Hercegovine, pa sve do Kosova. Ta svedočenja dostupna su svakom da ih pogleda i da se suoči s krivicom koja je drugom ljudskom biću načinjena u njegovo/njeno ime. Neka to svakom bude ostavljeno na savest, premda je jasno da je država Srbija u ratu učestvovala sve vreme licemerno se praveći da sa zločinom nema veze. Upravo to sledi iz postupaka likova u romanu Mirjane Drljević, ali imajući u vidu opštu klimu u društvu koje uporno odbija da se suoči s prošlošću i krene dalje, to je trebalo jasno reći. Bilo je prilika, priča je vrišteći pozivala na to, jer se tom temom i bavila, a ipak se to nije dogodilo. Nasuprot tome, došlo je do psihološkog pucanja ličnosti koje je potom porodilo zločin, odnosno ono što bi trebalo da liči na zločin. Jer ako je plakanje Martinog oca trebalo da bude kajanje, onda se i zločin koji podrazumeva otmicu tri devojke, a potom i izlaganje nagih devojaka na Trgu republike može nazvati zločinom u društvu koje uporno pokušava da se izmigolji sopstvenom suočavanju sa onim stvarnim činjenim u ime građana.

Moguće je razumeti uzdržavanje od ulaska dublje u traumau, ali odluka koja je doneta razvodnila je roman, učinila da on bude tek vešto napisano štivo koje zaista neće uznemiriti nikakve duhove, nikog neće naterati da razmisli o tome šta se zapravo zbilo i ko je kriv za neslućene razmere zločina koji su se dogodili. A neko k vragu zaista jeste kriv. Naravno da nije posao književnosti da to utvrdi, ona nije sudska niti istražna instanca ali jeste po-etička, i važno je da postavi prava pitanja. Posebno je ovo značajno, jer

nije da je Mira Drljević nesvesna toga, naprotiv. Ona vrlo dobro zna šta se desilo, pokazujući to kroz sudbinu kume Merime koja je ostala bez oba sina i muža. Ali nije htela da ode dalje od toga, nije htela da stvari nazove pravim imenom. Problem je kad i književnost čuti, onda se zavera čutanja produbljuje. Književnost, uostalom i umetnost, ima određenu simboličku funkciju unutar društva u kojem nastaje. Ovaj roman je svesno odustao od te funkcije, i to je sasvim u redu. Nema tu nikakve krivice. Problem je u onom što je Kiš nazvao po-etikom, odnosno odnosom između istine sveta i istine teksta. *Niko nije zaboravljen i ničega se ne sećamo* je mogao da bude odličan, gotovo genijalan roman da je u sebe inkorporirao umetničko-narativnu interpretaciju onoga što se zbilo devedesetih i uloge koju su oficiri JNA, koji u njemu figuriraju kao likovi, imali u tim zbivanjima. On to nije učinio i zbog takvog etičkog predomišljanja usledilo je i poetičko. I to je velika šteta. Jer Mira Drljević je ozbiljno talentovana žena.